

Odinaxon XODJAEVA,
Toshkent davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: odinaxon@mail.ru

Andijon davlat tibbiyot instituti professori, p.f.d A.Ismanova taqrizi asosida

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF CORRECTIONAL AND REHABILITATION WORK WITH PUPILS WITH SPEECH DISORDERS

Annotation

The article is devoted to the analysis of psychological and pedagogical foundations for the development of correctional and rehabilitation work in pupils with speech disorders. It examines key approaches and methods aimed at correcting speech disorders in children, taking into account their psychological and pedagogical characteristics. Particular attention is paid to the integration of modern scientific achievements in the field of speech therapy and psychology, as well as the need for an integrated approach that includes the interaction of various specialists. The article emphasizes the importance of individualization of the educational process and early intervention for the successful correction of speech disorders and the harmonious development of the personality of pupils.

Key words: Disorder, correction, rehabilitation, speech therapy, diagnosis of disorder, pedagogic-psychological approach, effectiveness of correctional-rehabilitative work.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ КОРРЕКЦИОННО-РЕАБИЛИТАЦИОННОЙ РАБОТЫ С ВОСПИТАННИКАМИ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

Аннотация

Статья посвящена анализу психолого-педагогических основ развития коррекционно-реабилитационной работы у воспитанников с нарушениями речи. В ней рассматриваются ключевые подходы и методики, направленные на коррекцию речевых нарушений у детей, учитывающие их психологические и педагогические особенности. Особое внимание уделяется интеграции современных научных достижений в области логопедии и психологии, а также необходимости комплексного подхода, включающего взаимодействие различных специалистов. В статье подчеркивается значимость индивидуализации образовательного процесса и раннего вмешательства для успешной коррекции речевых нарушений и гармоничного развития личности воспитанников.

Ключевые слова: Нарушения речи, коррекция, реабилитация, логопедия, диагностика причин нарушений речи, педагогико-психологические подходы, эффективность коррекционно-реабилитационных работ.

NUTQIDA NUQSONI BO'LGAN TARBİYALANUVCHILARDA KORREKSION-REABILITATSION ISHLARNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK ASOSLARI

Аннотация

Maqola nutqida nuqsoni bor tarbiyalanuvchilar uchun korreksiya va reabilitatsiya ishlarini rivojlantirishning psixologik va pedagogik asoslarini tahlil qilishga bag'ishlangan. U bolalarning psixologik va pedagogik xususiyatlarini hisobga olgan holda nutq buzilishlarini tuzatishga qaratilgan asosiy yondashuvlar va usullarni o'rganadi. Logopediya va psixologiya sohasidagi zamonaviy ilm-fan yutuqlarini integratsiyalashuviga, shuningdek, kompleks yondashuv, jumladan, turli mutaxassislarining o'zaro hamkorligi zarurligiga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada ta'lim jarayonini individuallashtirish va nutq buzilishlarini muvaffaqiyatli tuzatish va tarbiyalanuvchilar shaxsini barkamol rivojlantirish uchun erta aralashuv muhimligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Nutqdagi nuqsonlar, korreksiya, reabilitatsiya, logopediya, nutqdagi nuqsonlarning sabablari diagnostikasi, pedagogik va psixologik yondashuvlar, korreksion-reabilitatsion ishlar samaradosligi.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar sonining ko'payishi kuzatilmoqda, bu korreksiya va reabilitatsiya usullarini ishlab chiqish va takomillashtirishni talab qiladi. Bunday ishning psixologik va pedagogik asoslari bolaning aqliy rivojlanishining xususiyatlarini, nutq buzilishlarining uning shaxsiy va kognitiv rivojlanishiga ta'sirini tushunishni, shuningdek, ushbu buzilishlarni engishga yordam beradigan usul va yondashuvlarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada nutq buzilishi bo'lgan bolalar bilan korreksiya va reabilitatsiya ishlariga asosiy psixologik-pedagogik tamoyillar va yondashuvlar muhokama qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Nutq-bu faqat insonga xos bo'lgan eng muhim aqliy funktsiya. Nutq-bu ma'lum bir til orqali amalga oshiriladigan asosiy kommunikativ funktsiya. Nutq va uning so'zning semantik birligi asosida idrok, tasavvur va xotira kabi aqliy jarayonlar shakllanadi va rivojlanadi. L. S. Vygotskiy nutq fikrlashni rivojlantirish va "Men"ni shakllantirish uchun asosiy omil ekanligini ta'kidlagan [1].

Nutqning ma'lum darajada buzilishi (nutq buzilishlarining xususiyatiga qarab) bolaning barcha aqliy rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi, uning faoliyati va xatti-harakatlariga ta'sir qiladi. Nutqning jiddiy buzilishi aqliy rivojlanishga, ayniqsa kognitiv faoliyatning yuqori darajalarining shakllanishiga ta'sir qilishi mumkin, bu nutq va fikrlashning bir-biri bilan chambarchas bog'liqligi va ijtimoiy, xususan nutq, aloqalarning cheklanganligi bilan bog'liq bo'lib, bu jarayonda bolaning atrofidagi voqelikni bilishi amalga oshiriladi [2].

Nutqning buzilishi, cheklangan nutq aloqasi bolaning shaxsiyatining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, aqliy qatlamlarni, hissiy-ixtiyoriy sohaning o'ziga xos xususiyatlarini keltirib chiqarishi, xarakterning salbiy fazilatlarini (uyatchanlik, qat'iyatsizlik, izolyatsiya, negativizm, kamsitilganlik hissi) rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin [4].

Logopediya nutq buzilishlarini o'rganish, oldini olish va tuzatish bilan shug'ullanadi.

Zamonaviy logopediyaning tuzilishi maktabgacha, maktab logopediya va o'smirlar va kattalar logopediyadan iborat. Maktabgacha logopediyaning pedagogik fan sifatida asoslari R. E. Levina tomonidan ishlab chiqilgan va L. S. Vygotskiy, A. R. Luriya, A. A. Leontievning ta'limotlariga asoslangan [1].

Tadqiqot metodologiyasi. Nutqida nuqsoni bo'lgan tarbiyalanuvchilar bilan korreksiya va reabilitatsiya ishlari sohasidagi tadqiqotlar metodologiyasi nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlash samaradorligini o'rganish, diagnostika qilish, tuzatish va baholashga qaratilgan turli xil yondashuv va usullarni o'z ichiga oladi. Ushbu sohada qo'llaniladigan metodologiyaning asosiy jihatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Sifat tadqiqotlari. Sifat tadqiqotlari nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarning individual xususiyatlarini va tuzatish jarayonlarini chuqur tushunishga qaratilgan. Amaldagi usullarga quyidagilar kiradi:

- Case study: muayyan bolalardagi nutq buzilishlarining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga va qo'llaniladigan tuzatish usullarining samaradorligini baholashga imkon beradigan individual holatlarni batafsil o'rganish.

- Kuzatish: tuzatish ishlari jarayonida bolalarning nutq rivojlanishini uzoq muddatli kuzatish, nutq xatti-harakatlaridagi o'zgarishlarni va boshqalar bilan o'zaro munosabatlarni qayd etish.

- Intervyular: o'qituvchilar, nutq terapevtlari, ota-onalar va bolalarning o'zlari bilan tuzilgan va yarim tuzilgan suhbatlar, ishtirokchilar tomonidan tuzatish va idrok etish jarayoni to'g'risida ma'lumot olish.

Miqdoriy tadqiqotlar. Miqdoriy tadqiqotlar tuzatish ishlari jarayonida olingan ma'lumotlarni statistik tahlil qilishga qaratilgan va quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Eksperimental usul: turli xil texnikalarning bolalarning nutq qobiliyatini yaxshilashga ta'sirini o'rganadigan boshqariladigan tajribalarni o'tkazish. Masalan, yangi nutq terapiyasi dasturining samaradorligini baholash uchun eksperimental va nazorat guruhlarini yaratish.

- Sinov: tuzatish aralashuvidan oldin va keyin nutqni rivojlantirish darajasini o'lchash uchun standartlashtirilgan testlar va diagnostika usullaridan foydalanish.

- So'rovnomalar va so'rovlar: nutqni rivojlantirish va ijtimoiy moslashuvdagi o'zgarishlarni miqdoriy tahlil qilish uchun ota-onalar, o'qituvchilar va bolalarning o'zlari ma'lumotlarini to'plash.

Tadqiqotda qo'llanilgan usullar. Tadqiqotlar davomida adabiyotlar tahlili, taqqoslash, sabab- oqibat bog'lanishlarni aniqlash, mantiqiy tahlil usullaridan foydalanildi. Tajriba-sinov ishini tashkil etishda birinchi navbatda tarbiyalanivchilarning mashg'ulotlarga psixologik jihatidan tayyorligi, qiziqishlari, ilmiy-ijodiy dunyoqarashlariga, ya'ni kreativ qobiliyatiga baho berilgandan so'ng mashg'ulotda ko'rgazmali organayzerlar, ko'rgazmali demonstratsion maketlar va tarqatma materiallardan foydalanib, o'yinlar va savol-javob metod va usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Bolalardagi nutq buzilishlarining psixologik jihatlarini o'rganishda ushbu omillar ko'rib chiqiladi va hisobga olinadi:

1. Nutq buzilishlarining shaxsning rivojlanishiga ta'siri - Bolalardagi nutqning buzilishi ularning shaxsiyatining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Nutqni rivojlantirishning kechikishi yoki buzilishi muloqotda qiyinchiliklarga, o'z-o'zini hurmat qilishning pasayishiga va hissiy va xulq-atvor muammolarining rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutqda nuqsoni bo'lgan bolalar ko'pincha ijtimoiylashishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa izolyatsiya va kamsitilish tuyg'usiga olib keladi.

2. Kognitiv va nutq rivojlanishining o'zaro bog'liqligi - Nutq va fikrlash bir-biri bilan chambarchas bog'liq va nutqning buzilishi bolaning kognitiv rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, izchil nutqni shakllantirishdagi qiyinchiliklar mantiqiy fikrlash, xotira va e'tiborni rivojlantirishda muammolarga olib kelishi mumkin. Bu o'qituvchilar va psixologlardan bolaning nutqni va kognitiv xususiyatlarini hisobga oladigan yaxlit yondashuvni talab qiladi.

Korreksiya va reabilitatsiya ishlariga pedagogik yondashuvlar bu sohadagi pedagogik usul va vositalardan maqsadli foydalanishni nazarda tutadi. Bunda quyidagi yo'nalishlarda ish olib borish maqsadga muvofiq:

1. Ta'lim jarayonini individuallashtirish - Nutqda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan pedagogik ishning asosiy tamoyillaridan biri bu o'quv jarayonini individuallashtirishdir. Har bir bola o'ziga xos ehtiyojlarini, rivojlanish darajasini va nutq buzilishining turini hisobga

oladigan shaxsiylashtirilgan korreksiya dasturini ishlab chiqadi. Shaxsiy yondashuv bolaning zaif tomonlariga yanada samarali ta'sir ko'rsatishga va uning kuchli tomonlarini mustahkamlashga imkon beradi.

2. Rivojlantirish usullaridan foydalanish - Nutqda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan korreksiya va reabilitatsiya ishlarida nutq faoliyatini rag'batlantirishga qaratilgan turli xil rivojlantirish usullari qo'llaniladi. Bunday usullarga logopediya mashqlari, artikulyatsiya va fonemik eshitishni rivojlantirishga qaratilgan o'yinlar, shuningdek so'z boyligini boyitish va nutqning grammatik tuzilishini rivojlantirishga qaratilgan usullar kiradi. Ushbu metodologiyalar umumiy ta'lim dasturiga kiritilishi va ta'limning barcha bosqichlarida qo'llanilishi muhimdir [5].

Korreksiya va reabilitatsiya ishlarida fanlararo yondashuvni ta'minlash yuqori samara beradi va quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Mutaxassislar hamkorligi - Korreksiya va reabilitatsiya ishlarining samaradorligi fanlararo yondashuvdan foydalangan holda sezilarli darajada oshadi. Reabilitatsiya jarayonida nutq terapevtlari, psixologlar, defektologlar, o'qituvchilar va tibbiyot mutaxassislari ishtirok etishlari kerak. Ushbu mutaxassislarning birgalikdagi ishi bolaning muammolariga har tomonlama yondashishga, harakatlarning izchilligini va tuzatish choralarining to'liqligini ta'minlashga imkon beradi [6].

2. Oila bilan o'zaro hamkorlik - Korreksiya va reabilitatsiya jarayonida oilani faol jalb qilish ish muvaffaqiyatining muhim omilidir. Ota-onalar korreksiya ishlarining usullari va maqsadlaridan xabardor bo'lishlari, shuningdek, uyda bolani qo'llab-quvvatlash bo'yicha tavsiyalar olishlari kerak. Oilaviy mashg'ulotlar va maslahatlar ota-onalarga farzandining xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga va ular bilan samarali munosabatda bo'lishga yordam beradi.

Bolani psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash ishlari quyidagi yo'nalishlar bo'yicha amalga oshiriladi:

1. Psixologik yordam- Nutqning buzilishi ko'pincha hissiy qiyinchiliklar bilan birga keladi, shuning uchun bolani psixologik qo'llab-quvvatlash Korreksiya va reabilitatsiya ishlarining ajralmas qismidir. Psixologlar bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini rivojlantirish, hissiy stressni yengillashtirish va aloqa qo'rquvini engish uchun ishlaydi.

2. Rivojlanishni kuzatib borish va baholash - Psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlashning zarur elementi bolaning rivojlanishini muntazam monitoring qilish va baholashdir. Bu o'quv va reabilitatsiya dasturlarini o'z vaqtida tuzatishga imkon beradi, ularning bolaning o'zgaruvchan ehtiyojlariga mos kelishini ta'minlaydi.

Xulosa va takliflar. Nutqda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda korreksiya va reabilitatsiya ishlarini rivojlantirish psixologik va pedagogik asoslari mashg'ulotlarni individuallashtirish, rivojlanish usullaridan foydalanish, fanlararo hamkorlik va oilaning faol ishtirokini birlashtirgan kompleks yondashuvni o'z ichiga oladi. Bunday ishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan mutaxassislar va ota-onalarning harakatlarining izchilligiga, shuningdek bolani o'z vaqtida psixologik qo'llab-quvvatlashga bog'liq. Zamonaviy tadqiqotlar va amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, ushbu yondashuv nutq buzilishlarini tuzatishda sezilarli yutuqlarga erishishga imkon beradi va bolaning shaxsiyatining to'liq rivojlanishiga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. — М.: Педагогика, 1984.
2. Лалаева Р.И. Коррекционно-развивающее обучение детей с нарушениями речи. — М.: Владос, 2002.
3. Леонтьева Т.В. Психолого-педагогические аспекты коррекции речевых нарушений. — М.: Просвещение, 2015.
4. Ушакова Т.Н. Развитие связной речи у детей: методические рекомендации. — М.: Аркти, 2010.
5. Петрова М.А. Междисциплинарный подход в коррекционной педагогике. — СПб.: Питер, 2021.
6. Муминова, Л., & Нуркельдиева, Д. (2022). Актуальные проблемы современной специальной педагогики находящиеся в сфере внимания современных ученых и практиков Узбекистана. Центральноеазиатский исследовательский журнал междисциплинарных исследований, 1 (Conference TSPU), 756–766. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/carjis/article/view/6079>